

ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΕΜΠΟΡΙΑΣ ΑΝΘΡΩΠΩΝ - ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Ορισμός

Το φαινόμενο της εμπορίας ανθρώπων, ή όπως διεθνώς ονομάζεται, του human trafficking, με σκοπό την οικονομική εκμετάλλευση του προσώπου που το υφίσταται, δεν είναι φυσικά ούτε άγνωστο ούτε πρόσφατο. Μπορεί το δουλεμπόριο με την παραδοσιακή μορφή που το λάμβανε κανείς υπόψη, έχοντας κατά νου τις αποικίες του 18ου και 19ου αιώνα να μην υπάρχει πλέον στην Ευρώπη, έχουν παρατηρηθεί όμως νέα φαινόμενα, τα οποία εμφανίζουν παρόμοια χαρακτηριστικά με αυτά της δουλείας¹. Το εύρος του φαινομένου και οι μορφές που λαμβάνει, σε συνδυασμό με τη διακρατική συγκρότηση των εγκληματικών ομάδων ή οργανώσεων που εμπλέκονται στην ανάπτυξή του, καθιστούν ολοένα και δυσχερέστερη την καταγραφή και την καταπολέμησή του.

Το φαινόμενο χαρακτηρίζεται ως μία σύγχρονη μορφή δουλείας², μία νέα πρακτική που ομοιάζει στη δουλεία³, η οποία εμπλέκει εκατομμύρια ανθρώπους παγκοσμίως⁴ και συνιστά την τρίτη σε μέγεθος κατηγορία οργανωμένου εγκλήματος, μετά το εμπόριο ναρκωτικών ουσιών και όπλων, ενώ στην Ευρώπη ήδη από το 2007 συνιστά την παράνομη δραστηριότητα με το μεγαλύτερο τζίρο⁵. Πρόκειται για μια *‘σύνθετη έννοια που συχνά ανάγεται σε (ή συγχέεται με) κάποια παραπλήσια έννοια όπως για παράδειγμα, η πορνεία ή η παράνομη μετανάστευση’*⁶.

Ο πληρέστερος και συνεκτικότερος μέχρι σήμερα ορισμός της εμπορίας ανθρώπων, έχει δοθεί από το Πρωτόκολλο για την Αποτροπή, την Καταστολή και την Τιμωρία της

¹ Λ. - Α. Σισιλιάνος, 'Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου - Ερμηνεία κατ' άρθρο', ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ, 2013, σελ. 128, Κ. Μαγκλιβέρας, 'Εμπορία Ανθρώπων: Ποινική καταστολή και προστασία των δικαιωμάτων των θυμάτων, Ακαδημία Αθηνών - Δημοσιεύματα του Κέντρου Ερεύνης της ελληνικής κοινωνίας, Αθήνα, 2014, σελ. 49.

² ΕΕΔΑ, Εμπορία Ανθρώπων – Η κατάσταση στην Ελλάδα, Απόφαση της Ολομέλειας της ΕΕΔΑ της 14.6.2007, ΠοινΔικ 2007, σελ. 1209.

³ S. Scarpa, 'Trafficking in human beings. Modern Slavery', Oxford University Press, 2008, σελ. 4.

⁴ Στην πλειοψηφία τους, τα θύματα της εμπορίας ανθρώπων παραμένουν γυναίκες και παιδιά, αν και η αναλογία έχει αλλάξει: ενώ το 2004 οι άντρες θύματα εμπορίας ανθρώπων αντιστοιχούσαν σε μόλις το 13% του συνολικού πληθυσμού, με το υπόλοιπο να είναι γυναίκες και παιδιά, το 2014 η αναλογία αυτή έχει αλλάξει ραγδαία. Ακριβή στατιστικά δεδομένα καταγράφονται σε άλλη ενότητα.

⁵ ΕΕΔΑ, Εμπορία Ανθρώπων – Η κατάσταση στην Ελλάδα, ό.π..

⁶ Γρ. Λάζος, Διεθνική σωματεμπορία και εξαναγκαστική πορνεία στην Ελλάδα του 2002, stop now - ΚΕΔΕ, 2002, σελ. 5.

Παράνομης Διακίνησης Προσώπων με σκοπό τη Σεξουαλική και Οικονομική Εκμετάλλευση, ιδιαίτερα Γυναικών και Παιδιών (εφεξής: Πρωτοκόλλο του Palermo), το οποίο ολοκληρώθηκε το Νοέμβριο του 2000 και τέθηκε σε ισχύ το 2003. Αποδίδει το trafficking ως τη 'στρατολόγηση, μεταφορά, μετακίνηση, εγκατάσταση (στέγαση, μέριμνα για τη συνέχιση της παραμονής) ή παραλαβή προσώπων, μέσω της απειλής ή της χρήσης βίας ή άλλων μορφών εξαναγκασμού, της απαγωγής, του δόλου, της εξαπάτησης, της κατάχρησης της δύναμης/ μιας τρωτής ή ευάλωτης θέσης, της προσφοράς ή της αποδοχής οικονομικού ή άλλου οφέλους για την επίτευξη της σύμφωνης γνώμης ενός προσώπου το οποίο ασκεί έλεγχο ή εξουσία επί άλλου προσώπου, για το σκοπό της εκμετάλλευσης, η οποία θα περιλαμβάνει κατ' ελάχιστο την εκμετάλλευση της πορνείας των άλλων ή άλλες μορφές σεξουαλικής εκμετάλλευσης, την εξαναγκαστική εργασία ή παροχή υπηρεσιών, τη διαμόρφωση συνθηκών σκλαβιάς ή παρόμοιων με αυτή πρακτικών, τη διαμόρφωση συνθηκών δουλείας (δεσμευτική παροχή υπηρεσιών) ή τη λήψη σωματικών οργάνων⁷. Ο ορισμός αυτός, που συμπληρώνει τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών κατά του Διεθνικού Οργανωμένου Εγκλήματος⁸, διατηρείται από την Οδηγία 2011/36/EU⁹, η οποία διευρύνεται ώστε να καλύπτει εγκλήματα όπως μικροκλοπές και επαιτεία¹⁰.

Σύμφωνα με την ετήσια έκθεση του Υπουργείου Εξωτερικών των Η.Π.Α.¹¹, η εμπορία ανθρώπων χρησιμοποιείται γενικότερα ως 'έννοια - ομπρέλα', για τις πράξεις της στρατολόγησης, της υποδοχής, την παροχής ή της απόκτησης ενός προσώπου για καταναγκαστική εργασία ή παροχή σεξουαλικής υπηρεσίας, μέσω της άσκησης βίας, απάτης ή εξαναγκασμού. Η έκθεση διευκρινίζει¹² ότι *'Η εμπορία ανθρώπων μπορεί να περιλαμβάνει, αλλά δεν προαπαιτεί, κίνηση. Άνθρωποι μπορεί να θεωρηθούν θύματα ανεξαρτήτως του εάν γεννήθηκαν σε μια κατάσταση δουλείας, έγιναν θύματα εκμετάλλευσης στην πόλη καταγωγής*

⁷ Άρθρο 3 εδάφιο α' του Πρωτοκόλλου.

⁸ UN Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, Supplementing The United Nations Convention Against Transnational Organized Crime, New York, 15 November 2000.

⁹ DIRECTIVE 2011/36/EU OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL, 5 April 2011, on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims, and replacing Council Framework Decision 2002/629/JHA.

¹⁰ Άρθρο 2 παρ. 3 2011/36/EU: 'Exploitation shall include, as a minimum, the exploitation of the prostitution of others or other forms of sexual exploitation, forced labour or services, including begging, slavery or practices similar to slavery, servitude, or the exploitation of criminal activities, or the removal of organs'.

¹¹ Trafficking in persons report, JUNE 2016, Department of State, U.S.A., σελ. 32, διαθέσιμο σε: <https://www.state.gov/documents/organization/258876.pdf>

¹² Trafficking in persons report, JUNE 2016, ό.π..

τους, μεταφέρθηκαν στην κατάσταση εκμετάλλευσης, προηγουμένως συναίνεσαν να δουλέψουν για έναν διακινητή, ή συμμετείχαν σε ένα έγκλημα ως άμεσο αποτέλεσμα του ότι είχαν ήδη υπάρξει θύματα εμπορίας. Στην καρδιά του φαινομένου, είναι ο σκοπός των διακινητών να εκμεταλλευτούν και να υποδουλώσουν τα θύματά τους και οι μυριάδες εξαναγκαστικές πρακτικές και πρακτικές εξαπάτησης που χρησιμοποιούν για να το καταφέρουν αυτό’.

Μορφές του φαινομένου

Από το ίδιο το Πρωτόκολλο του Palermo, το οποίο καθιέρωσε έναν ιδιαίτερα ευρύ ορισμό για την εμπορία ανθρώπων, αλλά και ιδίως σε συνδυασμό με την ανωτέρω αναφερόμενη Οδηγία 2011/36/EU, προκύπτει ότι το φαινόμενο αυτό μπορεί να πάρει πολλές μορφές¹³, οι οποίες διαφέρουν ανάλογα με την ηλικία και το φύλο του θύματος¹⁴. Επιπλέον, οι μορφές δύνανται να διαφοροποιούνται ανάλογα με ‘το πολιτισμικό, θρησκευτικό, κοινωνικό, πολιτικό, οικονομικό, εθνικό και ψυχολογικό πλαίσιο’¹⁵.

Η εμπορία ανθρώπων επομένως, λαμβάνει τις εξής μορφές¹⁶: την εκμετάλλευση της εργασίας (καταναγκαστική ή υποχρεωτική εργασία), την παροχή σεξουαλικών υπηρεσιών/ σεξουαλική εκμετάλλευση (ιδίως γυναικών και παιδιών), την παιδική πορνογραφία, την επαιτεία, την αφαίρεση οργάνων, ιστών η/και άλλων στοιχείων του ανθρώπινου σώματος, το εμπόριο βρεφών και παιδιών για παράνομες υιοθεσίες, τους καταναγκαστικούς γάμους¹⁷ και τη στρατολόγηση ανηλίκων σε ένοπλες συρράξεις. Όπως όμως διευκρινίζεται εύστοχα

¹³ Αντίστοιχη, αν και με πιο λακωνική διατύπωση, διάκριση των μορφών υπάρχει και στην Αμερικανική Σύμβαση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων: American Convention on Human Rights- ‘Pact of San Jose, Costa Rica’, B-32, article 6 ‘Freedom from Slavery: ‘1. No one shall be subject to slavery or to involuntary servitude, which are prohibited in all their forms, as are the slave trade and traffic in women’.

¹⁴ DIRECTIVE 2011/36/EU, preamble 3: ‘This Directive recognises the gender-specific phenomenon of trafficking and that women and men are often trafficked for different purposes. For this reason, assistance and support measures should also be gender-specific where appropriate. The ‘push’ and ‘pull’ factors may be different depending on the sectors concerned, such as trafficking in human beings into the sex industry or for labour exploitation in, for example, construction work, the agricultural sector or domestic servitude’, D. M. Hughes ‘Trafficking in Human Beings in the European Union: Gender, Sexual Exploitation, and Digital Communication Technologies’, 2014, διαθέσιμο σε: <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/2158244014553585>, σελ. 2-3.

¹⁵ Μ.Χ. Παπαγιαννοπούλου, ‘Το φαινόμενο της διεθνικής σωματεμπορίας στην Ελλάδα και διεθνώς, Κέντρο Γυναικείων Μελετών και Ερευνών, 2007, σελ. 4.

¹⁶ Αθ. Συκιώτου, ‘Εμπορία Ανθρώπων στα Βαλκάνια. Θύμα, δράστης και κατασταλτικές στρατηγικές’, Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα - Κομοτηνή, 2003, σελ. 18-19.

¹⁷ UNODC, Global Report on Trafficking in Persons, 2016, σελ. 8, 16 διαθέσιμο σε:

http://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/glotip/2016_Global_Report_on_Trafficking_in_Persons.pdf

‘καθώς το έγκλημα της εμπορίας ανθρώπων χαρακτηρίζεται από μία δυναμική εξέλιξη, δε δύναται να αποκλειστεί a priori η εμφάνιση νέων μορφών εκμετάλλευσης της εργασίας των θυμάτων διακίνησης ανθρώπων. Κριτήριο για το χαρακτηρισμό μιας παρεχόμενης υπηρεσίας ή επαγγέλματος ως μορφή εκμετάλλευσης, δεν είναι το είδος της δραστηριότητας που ασκείται και η οποία μπορεί να είναι καθόλα νόμιμη, αλλά η σχέση του θύματος με τον εργοδότη και οι συνθήκες υπό τις οποίες εργάζεται’¹⁸.

Μία από τις πιο διαδεδομένες μορφές είναι η σεξουαλική εκμετάλλευση, την οποία δύνανται να υποστούν τόσο ανήλικα παιδιά, όσο και ενήλικες. Όταν ένας ενήλικας παρέχει σεξουαλικές υπηρεσίες, ως αποτέλεσμα βίας, απειλών ή εξαπάτησης, τότε είναι θύμα εμπορίας. Η εμπορία όμως μπορεί να προκύψει και στα πλαίσια ενός ‘δεσμού χρέους’¹⁹, όταν ένα άτομο υποχρεωθεί να συνεχίσει την πορνεία λόγω ενός παράνομου χρέους, το οποίο προέκυψε από τη μεταφορά, τη στρατολόγηση ή την πώλησή του σε άλλον, και το οποίο οι διακινητές θεωρούν ότι πρέπει να αποπληρωθεί, προτού το άτομο μπορεί να ελευθερωθεί. Η αρχική συναίνεση του προσώπου να απασχοληθεί στην πορνεία, δεν έχει συνέπειες για το χαρακτηρισμό του ως θύμα εμπορίας ανθρώπων - επομένως, αν υποχρεωθεί μέσω ψυχολογικής χειραγώγησης ή φυσικής βίας, να παραμείνει στην πορνεία, τότε πρόκειται για θύμα εμπορίας.

Αντίθετα²⁰, όταν ένα παιδί, ήτοι άτομο κάτω των 18 ετών, στρατολογείται, μεταφέρεται, παρέχεται ή πείθεται σε πράξεις παροχής σεξουαλικών υπηρεσιών, δεν είναι αναγκαίο για το χαρακτηρισμό του ως θύμα εμπορίας, να αποδεικνύεται βία, απάτη ή εξαναγκασμός. Αυτός είναι ένας κανόνας χωρίς εξαιρέσεις – καμία πολιτισμική ή κοινωνικοοικονομική εξορθολογικοποίηση δεν αλλάζει το γεγονός ότι παιδιά που γίνονται αντικείμενα εκμετάλλευσης στης πορνείας, είναι θύματα εμπορίας. Μάλιστα, η ραγδαία ανάπτυξη της τεχνολογίας αλλά ακόμη περισσότερο, του διαδικτύου, δίνει νέα ώθηση στη σεξουαλική εκμετάλλευση παιδιών, διευκολύνοντας ιδίως την παιδική πορνογραφία²¹. Εφαρμογές και μέσα κοινωνικής δικτύωσης, όπως το Facebook και το Twitter, τα οποία

¹⁸ Ζ. Παπασιώπη-Πασιά, ‘Το νομικό καθεστώς για τις αλλοδαπές γυναίκες- θύματα εκμετάλλευσης και παράνομης διεθνούς διακίνησης. Διεθνείς και Ευρωπαϊκές προσπάθειες’, Επιτροπή Ερευνών, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 2008, σελ. 54 επ..

¹⁹ Trafficking in persons report, JUNE 2016, Department of State, U.S.A., ό.π., ‘Civilian Security, Democracy and Human Rights’ fact sheet, Office to Monitor and Combat Trafficking in Persons, June 2017, Washington DC, διαθέσιμο σε:

<https://www.state.gov/documents/organization/272330.pdf>

²⁰ Trafficking in persons report, JUNE 2016, ό.π., ‘Civilian Security, Democracy and Human Rights’ fact sheet, ό.π..

²¹ D. M. Hughes, ό.π..

χρησιμοποιούνται συχνά και μάλιστα από νεαρές ηλικίες αλλά και ανηλίκους, χρησιμοποιούνται σε αρκετές περιπτώσεις από τους διακινητές²². Οι νέες τεχνολογίες χρησιμοποιούνται για κάθε πτυχή της σεξουαλικής εκμετάλλευσης, από τη στρατολόγηση των θυμάτων, τη διαφήμισή τους στους πελάτες, τον εξαναγκασμό τους μέσω ψηφιακής εικόνας αλλά και στην καταγραφή της συμπεριφοράς τους και στην οικονομική διαχείριση²³.

Στη σεξουαλική εκμετάλλευση εντάσσονται, ως ειδικότερες κατηγορίες²⁴, η πορνεία του δρόμου, η πορνεία του παραθύρου και οι οίκοι ανοχής, τα ‘strip’ κλαμπ και μπαρ, η βιομηχανία της πορνογραφίας, οι υπηρεσίες συνοδείας και τα πρακτορεία μοντέλων, τα σαλόνια μασάζ, και τυχόν άλλες άγνωστες μορφές που δεν εντάσσονται στα ανωτέρω.

Η καταναγκαστική εργασία συνιστά ένα ακόμη σοβαρό μέγεθος στο φαινόμενο που εξετάζεται. Η έννοια αναφέρεται στη στρατολόγηση, μεταφορά, εγκατάσταση ή παραλαβή προσώπων, μέσω της απειλής ή της χρήσης βίας, της εξαπάτησης ή άλλων μορφών εξαναγκασμού, ώστε να πεισθεί το άτομο να εργασθεί. Όταν η εργασία ενός ατόμου γίνεται αντικείμενο εκμετάλλευσης με τέτοιο τρόπο, η αρχική συναίνεσή του να εργασθεί για έναν εργοδότη, επίσης δεν επηρεάζει νομικά – το άτομο παραμένει θύμα εμπορίας. Πρόκειται για μία μορφή που κυρίως αφορά μετανάστες, αλλά συχνά αφορά και πολίτες που γίνονται αντικείμενο τέτοιας εκμετάλλευσης εντός της χώρας τους, ενώ οι γυναίκες θύματα καταναγκαστικής εργασίας, ιδίως στην οικιακή εργασία, συχνά γίνονται αντικείμενα και σεξουαλικής εκμετάλλευσης²⁵.

Ειδικότερα ο ‘δεσμός χρέους’ ως μορφή εξαναγκασμού στην καταναγκαστική εργασία²⁶, αφορά εκατομμύρια ανθρώπους, μόνο στη Νότια Ασία. Το άτομο κληρονομεί χρέος από τους προγόνους του και εργάζεται για να το ξεπληρώσει. Σε άλλες περιπτώσεις, το άτομο γίνεται θύμα ενός στρατολογητή ή διακινητή, ο οποίος παράνομα εκμεταλλεύεται ένα αρχικό χρέος που εν γνώσει ή μη του θύματος, συνομολογήθηκε ως όρος της εργασίας. Συχνά τέτοια χρέη, που αναλαμβάνουν μετανάστες εργάτες στη χώρα καταγωγής τους, ενίοτε

²² D. M. Hughes, ό.π., σελ. 6.

²³ D. M. Hughes, ό.π..

²⁴ Trafficking in human beings, Eurostat, 2015 edition, σελ. 29, διαθέσιμο σε: https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/eurostat_report_on_trafficking_in_human_beings_-_2015_edition.pdf.

²⁵ Trafficking in persons report, JUNE 2016, ό.π., σελ. 33, ‘Civilian Security, Democracy and Human Rights’, ό.π..

²⁶ Trafficking in persons report, JUNE 2016, ό.π., ‘Civilian Security, Democracy and Human Rights’, ό.π..

με τη συμμετοχή γραφείων εύρεσης εργασίας και εργοδοτών στη χώρα υποδοχής, οδηγούν σε ένα ‘δεσμό χρέους’.

Η δε εργασιακή εκμετάλλευση, κυρίως αναπτύσσεται²⁷, στον τομέα της γεωργίας, των κατασκευών, της κλωστοϋφαντουργίας, των ξενοδοχείων και της εστίασης, της φροντίδας προσώπων, των ιχθυοκαλλιεργειών, καθώς και σε τυχόν άλλες άγνωστες μορφές που δεν εντάσσονται στα ανωτέρω. Στην ουσία, τα θύματα, ιδίως στον αγροτικό τομέα, εργάζονται όπως σε παλαιότερες εποχές οι δούλοι στις φυτείες, υπό άθλιες συνθήκες διαβίωσης, διατροφής και στέγασης, και υπό μηδαμινή ή ελάχιστη αποζημίωση, ενώ τα θύματα στο μεταποιητικό τομέα απασχολούνται υπό φρικτές συνθήκες εργασίας, εργάζονται 14 ώρες ημερησίως και ιδίως το βράδυ για την αποφυγή εντοπισμού τους, ενώ κοιμούνται εντός της βιοτεχνίας - συνήθως πρόκειται για βιοτεχνίες ρούχων και αξεσουάρ, παράνομα λειτουργούσες²⁸.

Επιπλέον, η εμπορία ανθρώπων με σκοπό τη στρατολόγησή τους για τη συμμετοχή τους σε ένοπλες συρράξεις, αποτελεί δυστυχώς όλο και πιο συχνό φαινόμενο. Οι δράστες εκπαιδεύουν κυρίως νεαρά άτομα, ακόμα και πολύ μικρής ηλικίας παιδιά, προκειμένου να μάθουν τη χρήση όπλων. Η παράνομη στρατολόγηση παιδιών – στρατιωτών ως μορφή εμπορίας²⁹, συνίσταται στη χρήση των παιδιών, μέσω βίας, απάτης ή εξαναγκασμού, από ένοπλες δυνάμεις, ως μαχητές ή με άλλες μορφές εργασίας. Συχνά τα παιδιά απαγάγονται από οπλισμένες ομάδες σε περιοχές συγκρούσεων - χιλιάδες θύματα έχουν καταγραφεί σε διαφορετικές συγκρούσεις ιδίως στην υποσαχάρια Αφρική και τη Μέση Ανατολή³⁰. Τα ανήλικα παιδιά που είναι τα πιο ευάλωτα σε εργασιακή εκμετάλλευση σε συνθήκες ειρήνης, είναι αυτά που συνήθως θα γίνουν στρατιώτες σε συνθήκες πολέμου, ήτοι αυτά που έχουν αποχωριστεί από τις οικογένειές τους ή δεν έχουν πλέον οικογένεια, παιδιά από αστικές ή αγροτικές περιοχές που διαβιώνουν υπό συνθήκες ακραίας εξαθλίωσης, όπως και παιδιά που

²⁷ Eurostat, 2015 edition, ό.π., ‘Civilian Security, Democracy and Human Rights’, ό.π..

²⁸ Ζ. Παπασιώπη-Πασιά, ό.π., σελ. 59. Η συγγραφέας αναφέρει ότι ‘πολλές βιομηχανίες κατασκευής ρούχων και αξεσουάρ στις δυτικές χώρες, που ανήκουν στα συμφέροντα της κινεζικής μαφίας, λειτουργούν χάρη στην πρόσληψη εργατικού δυναμικού από την Κίνα, το οποίο καταφθάνει με σκοπό να εργαστεί στα παράνομα αυτά εργαστήρια για ορισμένα χρόνια, ώστε να αποπληρώσει κάποιο χρέος του σε αυτήν’.

²⁹ Trafficking in persons report, JUNE 2016, ό.π., ‘Civilian Security, Democracy and Human Rights’, ό.π..

³⁰ UNODC, ό.π., σελ. 10.

βρίσκονται στην περιοχή των πολεμικών συγκρούσεων, ιδίως σε προσφυγικά στρατόπεδα³¹. Κάποια παιδιά στρατιώτες γίνονται επιπλέον αντικείμενα σεξουαλικής εκμετάλλευσης από οπλισμένες ομάδες, ή χρησιμοποιούνται για καταναγκαστική εργασία, για παράδειγμα στην εκμετάλλευση φυσικών πόρων. Οι δράστες μπορεί να είναι κυβερνητικές δυνάμεις, παραστρατιωτικές οργανώσεις ή επαναστατικές ομάδες. Κάποια υποχρεώνονται να εργάζονται ως μάγειρες, φύλακες, υπηρέτες, αγγελιοφόροι ή ακόμα και κατάσκοποι, ενώ τα κορίτσια επιπλέον μπορεί να υποχρεωθούν να παντρευτούν ή να έχουν σεξουαλικές σχέσεις με μαχητές. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο ότι η στρατολόγηση παιδιών κάτω από την ηλικία των 15 ετών και η συμμετοχή τους σε εχθροπραξίες, αναγνωρίστηκε ως έγκλημα πολέμου από το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο³².

Όσον αφορά την οικιακή δουλειά ('domestic servitude')³³, αυτή συγκροτείται με βάση ιδιαίτερες συνθήκες, καθώς η εργασία εν προκειμένω παρέχεται σε μία ιδιωτική κατοικία, η οποία δημιουργεί διακριτές ευαλωτότητες για τα θύματα, τα οποία ζουν απομονωμένα και υπό καθεστώς στέρησης των ατομικών τους ελευθεριών, δεν είναι ελεύθερα να φύγουν από την εργασία τους, γίνονται θύματα καταχρήσεων, παρενοχλήσεων και εκμετάλλευσης, ενώ δεν αμείβονται καθόλου ή υπο-αμείβονται, εργάζονται εξαντλητικά ωράρια και στερούνται τα προσωπικά τους έγγραφα³⁴. Ταυτόχρονα οι αρχές πολύ δύσκολα δύνανται να εισέλθουν για έλεγχο σε ιδιωτική οικία. Βέβαια, δε συνιστά κάθε μορφή οικιακής εργασίας, οικιακή δουλειά, αλλά μόνο *‘η κατάσταση, όπου ένα πρόσωπο ευρισκόμενο σε κατάσταση αδυναμίας λόγω άσκησης εις βάρος του φυσικής ή ψυχολογικής βίας, υποχρεώνεται να παρέχει την εργασία του υπό συνθήκες στέρησης της προσωπικής του ελευθερίας και αντίθετες προς την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, δίχως να λαμβάνει το αντίστοιχο*

³¹ Α. Κούπα, 'Ανήλικοι και παραβατικότητα', Εργαστήριο Ποινικών και Εγκληματολογικών Ερευνών του Τμήματος Νομικής Πανεπιστημίου Αθηνών, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2007, σελ. 409.

³² Καταστατικό της Ρώμης του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, άρθρο 8: 'Εγκλήματα πολέμου. 1. Το Δικαστήριο έχει δικαιοδοσία σε σχέση με εγκλήματα πολέμου ιδιαίτερα όταν διαπράχθηκαν ως μέρος σχεδίου ή πολιτικής ή ως μέρος ευρείας κλίμακας τέλεσης τέτοιων εγκλημάτων. 2. Για τους σκοπούς του παρόντος Καταστατικού, "εγκλήματα πολέμου" σημαίνει: ... (xxvi) Στρατολόγηση παιδιών ηλικίας κάτω των δεκαπέντε ετών στις εθνικές ένοπλες δυνάμεις ή η χρησιμοποίησή τους για ενεργό συμμετοχή στις εχθροπραξίες'.

³³ Trafficking in persons report, JUNE 2016, ό.π., 'Civilian Security, Democracy and Human Rights', ό.π..

³⁴ 'I THOUGHT I WAS APPLYING AS A CARE GIVER'. Combating Trafficking in Women for Labour Exploitation in Domestic Work, University of Nicosia, EDEX, 2015, σελ. 6, διαθέσιμο σε: http://www.medinstgenderstudies.org/wp-content/uploads/CombatingTrafficking_Book-digitalComplete_v5.pdf

αντάλλαγμα³⁵. Για τους λόγους αυτούς, η οικιακή δουλειά αποτελεί σήμερα μία μορφή ‘αόρατης’ εκμετάλλευσης, παρόλο που αποτελεί μία από τις κυριότερες μορφές δουλειάς και οικονομικής εκμετάλλευσης των θυμάτων της εμπορίας ανθρώπων που παρατηρείται σε ευρωπαϊκό αλλά και παγκόσμιο επίπεδο, καθώς η αύξηση των ορίων ζωής και εργασίας των γυναικών στις ανεπτυγμένες χώρες, έχει οδηγήσει σε μία αυξημένη ανάγκη για ‘οικόσιτο’ υπηρετικό προσωπικό³⁶. Οι γυναίκες ιδίως που υφίστανται την οικιακή δουλειά, γίνονται πολύ συχνά θύματα έμφυλης ή σεξουαλικής βίας.

Οι γυναίκες θύματα εξαναγκαστικών γάμων³⁷, δύνανται να εξομοιωθούν με τις γυναίκες θύματα εμπορίας ανθρώπων με σκοπό την εκμετάλλευσή τους ως οικιακών δούλων. Η περίπτωση των εξαναγκαστικών γάμων, τελευταία άρχισε και αυτή να αναγνωρίζεται ως μία μορφή στρατολόγησης γυναικών και ‘καλυμμένης’ εκμετάλλευσης, καθώς από τη στιγμή που το θύμα θεωρεί ότι τέλεσε γάμο με κάποιον - γάμο συχνά ψευδή ή ανυπόστατο - τίθεται συχνά υπό την απόλυτη κυριαρχία του ‘συζύγου’ της και πολύ εύκολα πειθαναγκάζεται να παρέχει σεξουαλικές ή άλλες υπηρεσίες υπό καθεστώς πλήρους υποταγής. Επομένως, αν και καταρχήν πρόκειται για ιδιαίτερη κατηγορία εκμετάλλευσης, εκ του αποτελέσματος ταυτίζεται με την οικιακή δουλειά, καθώς οι γυναίκες θύματα υποχρεώνονται να υιοθετήσουν στάση απόλυτης υποταγής και υπηρεσίας έναντι του ‘συζύγου’, όντας απόλυτα εκτεθειμένες στην οικιακή βία, είτε υπό τη μορφή της σωματικής και σεξουαλικής κακοποίησης, είτε υπό τη μορφή της ψυχολογικής κακοποίησης. Στην πραγματικότητα, η επίδοξοι σύζυγοι αγοράζουν ‘σκλάβες’ που στη συνέχεια ενδέχεται να τις μεταχειριστούν ως τέτοιες³⁸. Το φαινόμενο μάλιστα αναμένεται να ενισχυθεί λόγω της τρέχουσας κρίσης μεταναστευτικών και προσφυγικών ρευμάτων και των αυξανόμενων προσπαθειών μεταναστών και αιτούντων άσυλο να αποκτήσουν νόμιμη παραμονή³⁹.

³⁵ Ζ. Παπασιώπη-Πασιά, ό.π., σελ. 58.

³⁶ Ζ. Παπασιώπη-Πασιά, ό.π., σελ. 55-56.

³⁷ Ζ. Παπασιώπη-Πασιά, ό.π., σελ. 59.

³⁸ Αθ. Συκιώτου, ό.π. σελ. 80.

³⁹ REPORT FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT AND THE COUNCIL- Report on the progress made in the fight against trafficking in human beings (2016) as required under Article 20 of Directive 2011/36/EU on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims, EUROPEAN COMMISSION, σελ. 7, διαθέσιμο σε: https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/organized-crime-and-human-trafficking/trafficking-in-human-beings/docs/commission_report_on_the_progress_made_in_the_fight_against_trafficking_in_human_beings_2016_en.pdf

Η επαιτεία και το εμπόριο οργάνων και ιστών, ως μορφές προβλέπονται με σαφήνεια από το νόμο. Η επαιτεία⁴⁰ συνήθως αφορά μικρής ηλικίας παιδιά, τα οποία πολλές φορές παραδίδουν στους εκμεταλλευτές τους οι ίδιοι οι γονείς τους, ιδίως σε χώρες με κατεστραμμένη οικονομία, ή ανθρώπους με ειδικές ανάγκες. Συχνά μετά από κάποιο διάστημα εκμετάλλευσης των ανηλίκων στην επαιτεία, και με την προϋπόθεση να είναι αρτιμελείς και υγιείς, μεταπωλούνται από τα δίκτυα της επαιτείας στα δίκτυα της σεξουαλικής εκμετάλλευσης. Οι κατηγορίες των ανηλίκων που διακινούνται με σκοπό την επαιτεία, είναι τρεις. Στην πρώτη κατηγορία, εντάσσονται οι ανήλικοι που έχουν εγκαταλειφθεί από τους γονείς τους και διαβιώνουν στο δρόμο, στη δεύτερη κατηγορία εντάσσονται οι ανήλικοι που έχουν πωληθεί ή ενοικιαστεί από τους γονείς τους, και στην τρίτη κατηγορία εντάσσονται οι ανήλικοι που αποστέλλονται να εργαστούν στο εξωτερικό με τη συγκατάθεση της οικογένειά τους. Συχνά όμως στα δίκτυα της επαιτείας εμπλέκονται και γυναίκες⁴¹, οι οποίες εξαναγκάζονται να ζητούν ελεημοσύνη ή να πωλούν μικροαντικείμενα. Συχνά την επαιτεία και το μικροεμπόριο αυτής της μορφής, οργανώνουν δίκτυα εμπορίας ανθρώπων με συγκροτημένες δομές λειτουργίας.

Η διακίνηση ανθρώπων με σκοπό την αφαίρεση οργάνων, κυρίως παρατηρείται στη νότια Αφρική και στη Μέση Ανατολή⁴², ενώ πολύ λίγο εμφανίζεται στη νότια Ευρώπη και στην κεντρική Ασία. Θύματα πολλές φορές, είναι ανήλικα παιδιά - υποστηρίζεται ότι ο αριθμός των χωρών που αναφέρονται σε διακίνηση παιδιών, είναι διπλάσιος από εκείνον των χωρών που αναφέρονται σε διακίνηση γυναικών - ενώ συχνά τα άτομα από τα οποία αφαιρούνται όργανα, παρουσιάζουν ευαλωτότητα λόγω ψυχικής νόσου ή λόγω παραμονής σε ιδρύματα χωρίς κρατική προστασία, ενώ ενίοτε έχουν υιοθετηθεί και εξαφανιστεί στη συνέχεια⁴³.

Τέλος, η εμπορία βρεφών και οι διεθνείς παράνομες υιοθεσίες, ως ειδικότερη μορφή της εμπορίας παιδιών, αποφέρουν επίσης τεράστια κέρδη στις εγκληματικές οργανώσεις. Πρόκειται για φαινόμενο που διογκώνεται τις τελευταίες δύο δεκαετίες, λόγω των ολοένα και αυξανόμενων δυσκολιών τεκνοποίησης των νέων ζευγαριών στη δυτική Ευρώπη, που σε συνδυασμό με τη φτώχεια των γονέων στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη -

⁴⁰ Αθ. Συκιώτου, ό.π. σελ. 60.

⁴¹ Ζ. Παπασιώπη-Πασιά, ό.π., σελ. 60.

⁴² UNODC, ό.π., σελ. 8.

⁴³ Μ. Καρούμπη, Α. Σκορπιδέα, 'Παράνομο εμπόριο ανθρώπινων ιστών και οργάνων', Εργαστήριο Ποινικών και Εγκληματολογικών Ερευνών του Τμήματος Νομικής Πανεπιστημίου Αθηνών, ό.π., σελ. 427- 430.

χαρακτηριστικό είναι ότι τρεις από τις τέσσερις πλέον σημαντικές χώρες ‘στην προμήθεια’ θυμάτων εμπορίας με σκοπό την παράνομη υιοθεσία (Αλβανία, Μολδαβία, Ρωσία και Ουκρανία), αποτελούν τις φτωχότερες χώρες στην Ευρώπη⁴⁴ - καθιστούν το συγκεκριμένο εμπόριο ιδιαίτερα επικερδές.

Οι δε τελευταίες αυτές κατηγορίες (καταναγκαστική επαιτεία, εγκληματικές δραστηριότητες, αφαίρεση οργάνων, ακόμη και η οικιακή εργασία), συνήθως εντάσσονται στα στατιστικά δεδομένα με τον τίτλο ‘άλλο’⁴⁵.

Στάδια και διαδικασία

Η εμπορία ανθρώπων έχει τρία βασικά στάδια⁴⁶. Το πρώτο βασικό στάδιο του φαινομένου, είναι η στρατολόγηση. Αυτή αφορά το στάδιο προ της αναχώρησης του υποψήφιου θύματος, μέσω κάποιου από τους τρόπους που έχουν αδρά αναφερθεί ήδη ανωτέρω: άσκηση βίας, εξαπάτηση - συνήθως με τη χρήση αγγελιών που προσφέρουν υψηλό ημερομίσθιο σε νέες γυναίκες προκειμένου να εργαστούν στο εξωτερικό, ως καλλιτέχνιδες, χορεύτριες, babysitter, συνοδοί σε άτομα μεγάλης ηλικίας, το οποίο αποτελεί κοινή μέθοδος στρατολόγησης σε όλες τις χώρες - ολική ή μερική⁴⁷, υποδούλωση ή δέσμευση του ατόμου μέσω χρεών, αγορά από την ίδια την οικογένεια του θύματος, ακόμα και απαγωγή. Η απαγωγή δεν είναι η πλέον συνηθισμένη μέθοδος στρατολόγησης του θύματος, ωστόσο στις αρχές του 2000, είχε λάβει επικίνδυνες διαστάσεις σε χώρες όπως η Αλβανία⁴⁸.

Οι τρόποι και τα μέσα στρατολόγησης χαρακτηρίζονται από μία ποικιλία και μία ‘τάση δυναμικής εξέλιξης με τη χρήση κάθε πιθανής μεθόδου που μπορεί να αποδειχθεί αποτελεσματική’ προς αυτό το σκοπό⁴⁹. Στην αποτελεσματικότητα και άρα στην επιλογή του μέσου, εντάσσονται ποικίλοι παράγοντες, που εξαρτώνται είτε από την προσωπική ιστορία του θύματος, όπως θέματα διαπροσωπικής ή ενδοοικογενειακής βίας, είτε από την κοινωνικοοικονομική κατάσταση μίας χώρας, είτε από πολιτικά γεγονότα ή το εν γένει πολιτισμικό πλαίσιο, όπως έμφυλες διακρίσεις και ανισότητες⁵⁰. Η αποτελεσματικότητα των

⁴⁴ Μ. Μιχαήλ, Ε. Δανιηλίδη, ‘Εμπόριο βρεφών και παράνομες υιοθεσίες’, Εργαστήριο Ποινικών και Εγκληματολογικών Ερευνών του Τμήματος Νομικής Πανεπιστημίου Αθηνών, ό.π., σελ. 415-425.

⁴⁵ Eurostat, 2015, ό.π..

⁴⁶ Μ.Χ. Παπαγιανοπούλου, ό.π., σελ. 10, Γρ. Λάζος, ό.π., σελ. 6, Μ.Χ. Παπαγιανοπούλου - Η. Μαρκούσης, Οδηγός Συμβουλευτικής για γυναίκες θύματα της Διεθνούς Σωματεμπορίας, Κέντρο Γυναικείων Μελετών και Ερευνών, 2007, Ζ. Παπασιώπη-Πασιά, ό.π., σελ. 49-50.

⁴⁷ Αθ. Συκιώτου, ό.π. σελ. 80.

⁴⁸ Αθ. Συκιώτου, ό.π..

⁴⁹ Ζ. Παπασιώπη-Πασιά, ό.π. σελ. 51.

⁵⁰ Μ.Χ. Παπαγιανοπούλου - Η. Μαρκούσης, ό.π. σελ. 13.

μεθόδων που χρησιμοποιούν οι δράστες, επιτείνεται όπως είναι εύλογο, από χαρακτηριστικά που αφορούν το ίδιο το θύμα ή την οικογένειά του - τις περισσότερες φορές στο 'κέντρο ενδιαφέροντος' βρίσκονται συνήθως γυναίκες *'αδέσμευτες, χαμηλού μορφωτικού επιπέδου, από οικονομικά και κοινωνικά εξαθλιωμένες περιοχές'*, καθώς αυτό διευκολύνει το έργο των δραστών⁵¹. Συχνά η πρόσληψη μέσω της εξαπάτησης, γίνεται είτε από ολιγομελείς ομάδες, είτε από γραφεία εξεύρεσης εργασίας ή συνδικασίων που λειτουργούν στη χώρα προέλευσης και χρησιμοποιούνται για τον εντοπισμό των υποψήφιων θυμάτων - ενώ άλλες φορές τα θύματα στρατολογούνται από άτομα που ανήκουν στο συγγενικό, φιλικό ή κοινωνικό τους περίγυρο, ή δεσμεύονται από τη σε αυτά παροχή δανειοδότησης που οδηγεί στην εξαγορά του χρέους, μέσω της χρησιμοποίησής τους ως εργατικού δυναμικού⁵². Στην περίπτωση αυτή, τα θύματα, που συνήθως δε διαθέτουν τα χρήματα για τα έξοδα ταξιδιού, δέχονται μία *'διευκόλυνση'* από τους δράστες της εμπορίας, οι οποίοι χρεώνουν εκτός από τα έξοδα του ταξιδιού, το εβδομαδιαίο ενοίκιο - ακόμη και όταν τα θύματα διαμένουν σε καθεστώς αναγκαστικής κράτησης σε άθλιους χώρους - τα έξοδα σίτισης και λογαριασμών, και όλα αυτά συνοδευόμενα από υψηλότατους τόκους, με αποτέλεσμα το θύμα να είναι αδύνατο να αποπληρώσει το χρέος του, και ολόκληρες γενεές να οδηγούνται σε αυτή τη μορφή δουλείας λόγω χρεών⁵³. Κατά το Λάζο βέβαια⁵⁴, η έννοια της στρατολόγησης είναι *'μάλλον άκομψη, εφόσον συμπίπτει με έναν από τους επιμέρους σκοπούς της εμπορίας'*. Προτείνει αντίστοιχα τις έννοιες της *'πορνολόγησης'*, *'εργασιολόγησης'* και *'στρατολόγησης'*, ανάλογα ακριβώς με τους σκοπούς της εμπορίας.

Το επόμενο στάδιο είναι η μεταφορά του ατόμου από τη χώρα προέλευσης στη χώρα προορισμού του, με νόμιμα ή παράνομα μέσα. Πρόκειται για μία διαδικασία περίπλοκη, που διαφοροποιείται συχνά για αποφυγή του εντοπισμού και πραγματοποιείται τις περισσότερες φορές μέσω εναλλαγής των μέσων μεταφοράς αλλά και των δραστών⁵⁵. Οποιοδήποτε μέσο μπορεί να χρησιμοποιηθεί, όπως τρένο, αεροπλάνο, πλοίο, αυτοκίνητο, φορτηγό, ακόμη και πεζή μπορεί το άτομο να ταξιδέψει στο σύνολο ή σε μέρος του ταξιδιού. Στο στάδιο αυτό, υπάρχει μεγάλη επικινδυνότητα - οι όροι του ταξιδιού είναι σκληροί, ενώ και η σωματική, ψυχολογική και σεξουαλική βία και οι απειλές είναι συχνό φαινόμενο, όπως και η κατάσχεση

⁵¹ Ζ. Παπασιώπη-Πασιά, ό.π..

⁵² Ζ. Παπασιώπη-Πασιά, ό.π., σελ. 51-52.

⁵³ Αθ. Συκιώτου, ό.π., σελ. 87.

⁵⁴ Γρ.Λάζος, ό.π., σελ. 6.

⁵⁵ Ζ. Παπασιώπη-Πασιά, ό.π..

των τυχόν εγγράφων και η μετάπτωση σε μία κατάσταση χρέους και δουλείας, με νέα πώληση και αγορά του ατόμου, παντελή απουσία πληροφοριών και έλλειψη φροντίδας ή περίθαλψης⁵⁶. Αυτό το στάδιο δύναται να ξεκινήσει από ‘απλή’ παράνομη μεταφορά μεταναστών, και να εξελιχθεί σε εμπορία ανθρώπων, όταν το παράνομα μεταφερθέν και εισελθέν άτομο στη χώρα προορισμού, βρεθεί υπόχρεο στο διακινητή για αυτή του τη μεταφορά, και υποστεί απάνθρωπη σεξουαλική ή εργασιακή εκμετάλλευση, προκειμένου να ξεχρεώσει⁵⁷.

Το τελικό στάδιο σχετίζεται με τον προορισμό του ατόμου - εκεί που προορίζεται να λαμβάνει χώρα η οικονομική (σεξουαλική, εργασιακή ή άλλη) εκμετάλλευσή του. Συνήθως στο πλαίσιο αυτό επέρχεται η κακομεταχείριση του θύματος, οι κίνδυνοι σωματικής και ψυχικής υγείας του, η χρήση ή και κατάχρηση ουσιών, η μεταβολή στη νοητική και ψυχική του κατάσταση, η οικονομική του ανασφάλεια, η οριστική κατακράτηση ταξιδιωτικών εγγράφων και εγγράφων ταυτότητας, ο περιορισμός του και η συνεχής επιτήρηση σε οίκους ανοχής ή αλλού, η συνεχής αλλαγή τόπου διαμονής, οι απειλές, οι εκφοβισμοί⁵⁸ και εν γένει όλα τα μέσα καθυπόταξης του ατόμου και αποσυγκρότησης της προσωπικότητάς του. Οι μέθοδοι που χρησιμοποιεί ο εκάστοτε δράστης προκειμένου να επιτύχει την απόλυτη υποταγή και εξάρτηση του θύματος, ποικίλουν, και δυστυχώς είναι απεριόριστοι⁵⁹.

Για όλο αυτό το πλαίσιο δράσης, είναι αναγκαίες *‘μεγάλες επιχειρήσεις και διεθνή δίκτυα τα οποία συνολικά συγκροτούν μία περίπλοκη και καλά οργανωμένη βιομηχανία’*⁶⁰. Το φαινόμενο της εμπορίας ανθρώπων προαπαιτεί ένα δίκτυο εγκληματικών ομαδοποιήσεων ή οργανώσεων αλλοδαπών και εγχώριων, με διάχυση αρμοδιοτήτων για κάθε διαφορετικό στάδιο, είτε στη χώρα προέλευσης είτε στη χώρα προορισμού είτε στη χώρα διαμετακόμισης: όπως στη χώρα προέλευσης γίνεται κυρίως η στρατολόγηση ή και η παροχή πλαστών εγγράφων και στη χώρα προορισμού η επιβολή πειθαρχίας, η μαστροπεία και η συλλογή χρεών, αντίστοιχα στη χώρα διαμετακόμισης οι μεσάζοντες φροντίζουν τη διευκόλυνση της μετακίνησης, κυρίως δηλαδή τη συνοδεία, τη μεταφορά και την προσωρινή στέγη. Ταυτόχρονα ωστόσο, δε θα πρέπει να παραγνωρίζεται ο ρόλος της νόμιμης

⁵⁶ Μ.Χ. Παπαγιανοπούλου - Η. Μαρκούσης, ό.π..

⁵⁷ Ζ. Παπασιώπη-Πασιά, ό.π..

⁵⁸ Μ.Χ. Παπαγιανοπούλου, ό.π., σελ. 10, Μ.Χ. Παπαγιανοπούλου - Η. Μαρκούσης, ό.π..

⁵⁹ Αθ. Συκιώτου, ό.π. σελ. 83.

⁶⁰ Μ.Χ. Παπαγιανοπούλου, ό.π., Γ. Αντωνοπούλου., ‘Η σεξουαλική εκμετάλλευση των μεταναστών και η καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Ελλάδα κατά την περίοδο 1990-2006’, Τετράδια ιστορικής δημογραφίας 5, 2011, ΤΥΠΟΕΚΔΟΤΙΚΗ Β. ΡΟΥΒΑΣ & ΣΙΑ Ο.Ε., σελ. 14.

επιχειρηματικότητας, η οποία διαπλέκεται με την εμπορία: στο πρώτο στάδιο, της στρατολόγησης, εμπλέκονται συχνά γραφεία ευρέσεως εργασίας ή γραφεία συνοικεσίων, στο στάδιο της διαμετακόμισης εμπλέκονται ταξιδιωτικά γραφεία, ενώ στο στάδιο της εκμετάλλευσης εμπλέκεται πληθώρα επιχειρήσεων, όπως νυχτερινά κέντρα, αγροτικές και οικοδομικές επιχειρήσεις, βιοτεχνίες ρούχων, ιδιοκτήτες διαμερισμάτων⁶¹. Συνήθως⁶², τα δίκτυα της διεθνούς σωματεμπορίας αναλαμβάνουν τη στρατολόγηση και τη διακίνηση από τη χώρα προέλευσης στη χώρα προορισμού, ενώ ‘ο τοπικός μεσάζων’ την εγκατάσταση και άμεση εκμετάλλευση των θυμάτων, ιδίως των γυναικών και παιδιών. Τα δε θύματα συνήθως αδυνατούν να αντιδράσουν. Ο σωματέμπορος δημιουργεί ένα πλαίσιο κοινωνικής αποξένωσης και έναν κύκλο βίας και τρομοκρατίας, ιδίως με φυλάκισή τους σε δωμάτια, κράτηση του διαβατηρίου και των εγγράφων τους, απειλές κατά της ζωής και της σωματικής ακεραιότητάς τους. Ταυτόχρονα μπορεί να έχουν αδυναμία επικοινωνίας με το περιβάλλον, καθώς βιώνουν την πλήρη κοινωνική απομόνωσή τους, όντας μακριά από κάθε συγγενικό ή φιλικό πρόσωπο, και μη γνωρίζοντας τη γλώσσα. Τέλος, στην αδυναμία αντίδρασής τους, συμβάλλουν τα κρατικά όργανα, τα οποία επιδεικνύουν επίσης ‘αδυναμία ή αδιαφορία, για εντοπισμό, προστασία, περίθαλψη και αποκατάσταση των γυναικών και παιδιών θυμάτων’⁶³.

Στα τρία αυτά στάδια, ασκείται διαφορετικό είδος βίας ή πρακτικής, η οποία με τη σειρά της επιδρά και αλλοιώνει την προσωπικότητα του θύματος, ανάλογα με τα κίνητρα της μετανάστευσής του, την προσωπική του ιστορία, τις κοινωνικές, πολιτικές και πολιτισμικές συνθήκες από τις οποίες έφυγε. Όπως συγκεκριμένα τονίζεται⁶⁴ ‘σε καθένα από αυτά τα στάδια, η θέση τρωτότητας στην οποία περιέρχονται οι γυναίκες, επηρεάζεται από τις κοινωνικές αναπαραστάσεις και πρακτικές, τα νομικά και οικονομικά σχήματα που χαρακτηρίζουν το κάθε στάδιο, καθώς και το είδος και το εύρος της παραβίασης των δικαιωμάτων τους. Η θέση αυτή επιδρά στην ψυχοκοινωνική τους κατάσταση, στον τρόπο λήψης αποφάσεων και το είδος αυτών, στον τρόπο διαπραγμάτευσης με την εμπορευματοποίηση και τη μετατροπή τους σε αντικείμενα εκμετάλλευσης, στη διαχείριση της διαδικασίας του σχηματισμού τους και στην κοινωνική και νομική τους περιθωριοποίηση’. Αναγκαίο φυσικά είναι να διευκρινιστεί, ότι η μεταφορά δε συνιστά και δε θεωρείται πλέον αναγκαίο στάδιο, καθώς το φαινόμενο της εμπορίας μπορεί να αφορά και ανθρώπους που

⁶¹ Μ.Χ. Παπαγιανοπούλου, ό.π. σελ. 11.

⁶² Γ. Τσακλάγκανου, Η Διεθνική σωματεμπορία - Trafficking, ΚΕΘΙ, 2001, σελ. 39.

⁶³ Γ. Τσακλάγκανου, ό.π.

⁶⁴ Μ.Χ. Παπαγιανοπούλου - Η. Μαρκούσης, ό.π., σελ. 12.

μεταφέρθηκαν στο εσωτερικό της χώρας τους, της περιοχής όπου ήδη διέμεναν ή και να έγιναν θύματα χωρίς καμία μετακίνησή τους.

Τέλος, η εξέλιξη του φαινομένου, είτε το θύμα συλληφθεί, είτε αποφασίσει οικειοθελώς να απομακρυνθεί από τα δίκτυα σωματεμπορίας, επίσης έχει δύο στάδια⁶⁵. Στο πρώτο στάδιο, το θύμα εμπλέκεται σε μία νομική διαδικασία, η οποία θα καταλήξει - όπως κατωτέρω αναλύεται - είτε στη σύλληψή του και την απέλασή του στη χώρα προέλευσης, είτε στην άδεια παραμονής του στη χώρα προορισμού, είτε στην κατάθεσή του εναντίον του δικτύου. Στο στάδιο αυτό μπορεί να υπάρξουν πιθανά 'αντίποινα' και απειλές από τους σωματέμπορους, αν αποφασίσει να καταθέσει εναντίον τους, ενώ συχνή δυστυχώς είναι η απουσία υγειονομικής μέριμνας και ψυχολογικής υποστήριξης. Συνήθως, εάν ένα θύμα απελευθερωθεί μόνο του, έχει μία τάση να συνεργάζεται με τις αρχές, ενώ αντίθετα αν εντοπιστεί από την αστυνομία, είναι αρκετά πιο διστακτικό, ή και μη συνεργάσιμο⁶⁶. Στο στάδιο αυτό, ακριβώς λόγω των ελλείψεων σε κοινωνική, ψυχολογική και οικονομική υποστήριξη των θυμάτων, τα οποία στην πλειοψηφία τους πάσχουν από μετατραυματικό στρες - το οποίο επιφέρει σοβαρές συνέπειες σε ψυχολογικό αλλά και σωματικό επίπεδο σε αυτά και μάλιστα για μεγάλο χρονικό διάστημα⁶⁷ - υπάρχει ένας μεγάλος κίνδυνος επαναδιακίνησης, ιδίως λόγω του στιγματισμού τους στις περιπτώσεις βίαιου επαναπατρισμού. Το δεύτερο στάδιο, είναι το στάδιο ενσωμάτωσης και επανένταξης του θύματος, ιδίως στην περίπτωση που αποφασίσει να παραμείνει στη χώρα προορισμού. Στην περίπτωση αυτή, είναι επίσης πιθανό το θύμα να αντιμετωπίσει κινδύνους στην ασφάλειά του και κοινωνικό αποκλεισμό, οικονομικά προβλήματα, πολιτισμικές διαφοροποιήσεις, δυσχέρειες στη φροντίδα και την αρωγή του από κρατικούς φορείς και ΜΚΟ, με αποτέλεσμα εκ νέου μεγάλη πιθανότητα να υπάρξει θύμα επαναδιακίνησης και επαναθυματοποίησης.

Προσέγγιση των αιτίων

Οι ειδικότερες αιτίες λόγω των οποίων συγκροτείται, αναπτύσσεται και εξελίσσεται το φαινόμενο της εμπορίας ανθρώπων, ποικίλουν και καμία περιγραφή τους δε δύναται να είναι είτε περιοριστική είτε αποκλειστική. Σε μία πρώτη όμως προσπάθεια σκιαγράφησης

⁶⁵ Μ.Χ. Παπαγιανοπούλου - Η. Μαρκούσης, ό.π.

⁶⁶ Αθ. Συκιώτου, 'Οι δυσκολίες και η σημασία της αναγνώρισης ενός ατόμου ως θύματος εμπορίας ανθρώπων', στο Χαλκιά Α. 'Η σύγχρονη εγκληματικότητα, η αντιμετώπισή της και η επιστήμη της εγκληματολογίας. Τιμητικός Τόμος για τον καθηγητή Ιάκωβο Φαρσεδάκη, Τόμος Ι, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2011, σελ. 613.

⁶⁷ Αθ. Συκιώτου, ό.π., σελ. 614.

αυτών, θα λέγαμε ότι επί της ουσίας σχετίζονται με μία βασική πρωταρχική αιτία - τις ιστορικά διαμορφούμενες κοινωνικές, πολιτικές, πολιτισμικές και οικονομικές συνθήκες στις χώρες προέλευσης, αλλά και προορισμού. Οι συνθήκες αυτές, αναλόγως την ιστορική συγκυρία, τροποποιούνται. Σημαντικές ιστορικές εξελίξεις στις χώρες καταγωγής, όπως ένας πόλεμος ή μία οικονομική και κοινωνική κατάρρευση, οι οικονομικές και οι κοινωνικές συνθήκες, η έλλειψη μόρφωσης, τα υψηλά επίπεδα ανεργίας και οι άσχημες βιοτικές συνθήκες, ο ρόλος της γυναίκας στην εκάστοτε κοινωνική δομή, η αποδυνάμωση του κοινωνικού ιστού - όλα αυτά συμβάλλουν στη δημιουργία της προσφοράς των θυμάτων της εμπορίας (*'push factors'*), σε συνδυασμό με την πιθανότητα καλύτερων συνθηκών ζωής και ευκαιριών εργασίας στις χώρες προορισμού (*'pull factors'*)⁶⁸.

Άλλωστε, οι συνθήκες δουλείας συναντώνται ανεξαρτήτως ιστορικών περιόδων, σχεδόν σε κάθε οργανωμένη κοινωνία. Στα πιο πρόσφατα χρόνια, το φαινόμενο του δουλεμπορίου με σκοπό τη σεξουαλική εκμετάλλευση, εμφανίστηκε στα τέλη του 19ου αιώνα και στις αρχές του 20ού, οπότε και λεγόταν 'εμπόριο λευκής σαρκός'. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Πάολα Μοντζίνι⁶⁹, *'το 'εμπόριο λευκής σαρκός' περιγράφει το εμπόριο νέων γυναικών που προορίζονται να δουλέψουν σε συνθήκες ημι-σκλαβιάς στους μακρινούς οίκους ανοχής των αποικιών ή στις μεγάλες μητροπόλεις της εποχής. Άνθισε σε μία ιστορική περίοδο στην οποία χιλιάδες άνθρωποι - άντρες και γυναίκες - βιώνουν με εξαιρετική σκληρότητα τα αποτελέσματα των μεγάλων και ταχύτατων, κοινωνικών και οικονομικών αλλαγών. Οι συνέπειες της δεύτερης βιομηχανικής επανάστασης, αποδείχθηκαν καταστροφικές για τις προϋπάρχουσες οικονομίες και κοινωνίες, και δημιούργησαν την ανάγκη μετανάστευσης - οι άνθρωποι δοκίμαζαν την τύχη τους στο εξωτερικό ή στις μεγάλες πόλεις... Τα μεγάλα ευρωπαϊκά μεταναστευτικά κύματα συγκροτούνταν από τεράστιους ανδρικούς πληθυσμούς με ανικανοποίητες 'επείγουσες σεξουαλικές ανάγκες' που δημιουργούσαν αυξημένη ζήτηση για πορνεία'.*

Καθίσταται λοιπόν σαφές, πώς οι αλλαγές κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών και οι ανάγκες που γεννώνται από αυτές, μπορεί να πυροδοτήσουν την ανάπτυξη ή την ενίσχυση ενός τέτοιου φαινομένου, είτε συνολικά, είτε συγκεκριμένων πτυχών του.

⁶⁸ Eurorol, ό.π., σελ. 10-11.

⁶⁹ Π. Μοντζίνι, 'Εμπόριο γυναικών, πορνεία, μαστροπεία και εκμετάλλευση', Εκδόσεις Μελάι, 2007, σελ. 11-16.

Κατά τη Συκιώτου⁷⁰, από την πλευρά της ζήτησης, σημαντικοί παράγοντες είναι η ανάγκη φθηνού εργατικού δυναμικού στις οικονομικά ανεπτυγμένες χώρες, το νομικό καθεστώς που συχνά περιορίζει τη μεταναστευτική πολιτική και δεν επιτρέπει την άμεση ζήτηση εργασίας ή την άμεση προμήθεια εργατικού δυναμικού, η εκμετάλλευση της παράνομης εργασίας παρατύπως διαμενόντων αλλοδαπών, ο καταναλωτισμός και η ανάγκη για εύκολο και γρήγορο κέρδος.

Πράγματι, ο παράγοντας της ζήτησης φθηνού εργατικού δυναμικού στις οικονομικά ανεπτυγμένες χώρες και η αυξανόμενη ζήτηση για αλλοδαπούς εργάτες, ιδίως για οικιακές και αγροτικές εργασίες, χωρίς το σχετικό πλαίσιο προστασίας των εργατικών ρυθμίσεων⁷¹, δεν πρέπει να θεωρείται αμελητέος, στο βαθμό που δημιουργεί την ανάγκη για ύπαρξη εργαζομένων φοβισμένων, πρόθυμων και υπο-αμειβόμενων. Η απαίτηση επομένως για χαμηλότερο κόστος εργασίας στις αναπτυγμένες χώρες, σε συνδυασμό με τη φτώχεια στις αναπτυσσόμενες, αναγκαστικά οδηγούν στην πλήρη εκμετάλλευση της εργασίας των ανθρώπων αυτών, οι οποίοι προσφέρουν την εργασία τους κάτω από απάνθρωπες και εξευτελιστικές συνθήκες εργασίας⁷². Περαιτέρω, το φαινόμενο ενισχύεται λόγω της εμπορευματοποίησης του ανθρώπινου σώματος, η οποία οδηγεί είτε στη ζήτηση οργάνων και ιστών για την πραγματοποίηση μεταμοσχεύσεων, είτε στη ζήτηση σεξουαλικών υπηρεσιών, είτε στις συναλλαγές που εμπλέκουν βρέφη και παιδιά.

Από την πλευρά της ζήτησης, επηρεάζουν ακόμα και πρακτικοί, συγκυριακοί παράγοντες, όπως η τεράστια συμβολή και ανάπτυξη του διαδικτύου, μέσω του οποίου καθίσταται εφικτή η διακίνηση υλικού, η προσέλκυση θυμάτων, η οργάνωση σε υπερεθνικά εγκληματικά δίκτυα, η διευκόλυνση πράξεων σεξουαλικής ιδίως εκμετάλλευσης, με την εξασφάλιση της ανωνυμίας και της μείωσης των δυνατοτήτων εντοπισμού⁷³. Άλλωστε, το γεγονός ότι ο χώρος του διαδικτύου χαρακτηρίζεται από την έλλειψη ενός αυστηρού ρυθμιστικού πλαισίου, καθιστά αναπόδραστα το μέσο αυτό ιδιαίτερα ελκυστικό στους

⁷⁰ Αθ. Συκιώτου, 'Εμπορία ανθρώπων στα Βαλκάνια - θύμα, δράστης και κατασταλτικές στρατηγικές', εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2003, σελ. 106.

⁷¹ Μ. Παναγιαννοπούλου, Το φαινόμενο της διεθνικής σωματεμπορίας στην Ελλάδα και διεθνώς', ό.π., σελ. 14 .

⁷² Ζ. Παπασιώπη-Πασιά, ό.π., σελ. 48.

⁷³ Sykiotou Ath., 'Trafficking in human beings: internet recruitment. Misuse of the internet for the recruitment of victims of trafficking in human beings', Directorate General of human rights and legal affairs, Council of Europe, 2007, σελ. 25-27. Η συγγραφέας αναφέρει ότι στο 89% παιδιών μεταξύ 12 και 17 ετών, αρέσει να συνομιλούν δια μέσω του διαδικτύου, με συμμαθητές, με αγνώστους χρήστες, με δίκτυα παιχνιδιών, επομένως αυτά είναι τέλεια σημεία επαφής για διακινητές και παιδόφιλους που χρησιμοποιούν ψευδείς ταυτότητες για να δελεάσουν πιθανά θύματα σε μία συνάντηση.

δράστες της εμπορίας ανθρώπων για την προσέλκυση νέων θυμάτων, ιδίως αυτών που προορίζονται για εργασιακή και σεξουαλική εκμετάλλευση, συχνά μέσω γραφείων γνωριμιών ή αγοράς εξ αποστάσεως⁷⁴. Επιπλέον, εγγενή χαρακτηριστικά του φαινομένου της εμπορίας ανθρώπων, όπως ο μικρός κίνδυνος καταστροφής του ‘προϊόντος’, σε αντίθεση με άλλες εγκληματικές δραστηριότητες, η δυνατότητα ‘μεταπώλησης’ και ‘επαναχρησιμοποίησης’ αυτού, η οποία αυξάνει τις, ήδη καλές, πιθανότητες εύκολου και γρήγορου κέρδους, το καθιστούν ιδιαίτερα ελκυστικό ως εγκληματική δραστηριότητα⁷⁵. Άλλως ειπείν⁷⁶, ‘για να εισέλθουν οι δουλέμποροι σε αυτή την επιχείρηση, η αρχική επένδυση τους είναι χαμηλή, οι πιθανότητες σύλληψης ελάχιστες, τα έσοδα - αντιθέτως - μεγάλα’.

Τέλος, τα ίδια τα νομικά συστήματα των διαφόρων κρατών, συχνά ωθούν στη δημιουργία παρανόμων και αφανών κυκλωμάτων διακίνησης και εμπορίας ανθρώπων. Η έλλειψη ή μη νομοθετικών πρωτοβουλιών για τη νομιμοποίηση παράτυπων μεταναστών ή για τη νομότυπη είσοδό τους στο έδαφος άλλης χώρας, τους καθιστά αντίστοιχα περισσότερο ή λιγότερο ευάλωτους στη θυματοποίηση τους από δίκτυα σωματεμπόρων. Συνυπάρχουν δηλαδή, ‘η επιθυμία για μετανάστευση και οι οικονομικές και πρακτικές δυσκολίες για την έκδοση νόμιμης βίζας ... και η ανάγκη για βοήθεια και η μετέπειτα εξάρτηση από τους μεσάζοντες στη διαδικασία μετανάστευσης, που συχνά αποδεικνύονται διακινητές ή δουλέμποροι’⁷⁷.

Αντίστοιχα, οι δυσκολίες του συστήματος απονομής ποινικής δικαιοσύνης, όπως αποτυπώνονται στο χαμηλό αριθμό συλλήψεων και καταδικών, οι διαφορές της ποινικής διαδικασίας μεταξύ των κρατών και τα τυχόν νομικά κενά⁷⁸, οι δυσχέρειες στη συλλογή του αποδεικτικού υλικού, η εξάρτηση της ποινικής δίωξης από την καταγγελία του, απρόθυμου συνήθως, θύματος⁷⁹, επιτρέπουν στα εγκληματικά δίκτυα αλλά και στους ‘μοναχικούς’ δράστες της εμπορίας ανθρώπων, να θεωρούν ότι το κέρδος τους είναι εξασφαλισμένο και με ελάχιστο ρίσκο.

⁷⁴ Ζ. Παπασιώπη-Πασιά, ό.π., σελ. 54. Η συγγραφέας αναφέρει ως χαρακτηριστικό παράδειγμα, τη διοργάνωση δημοπρασίας για την πώληση τριών νεαρών βιετναμέζικης καταγωγής μέσω της ιστοσελίδας eBay, στην Ταϊβάν.

⁷⁵ Μ. Παναγιαννοπούλου, ό.π.

⁷⁶ Π. Μοντζίνι, ό.π., σελ. 18.

⁷⁷ Χρ. Τσάκαλου, ‘Διαδικασίες κοινωνικού αποκλεισμού και παροχή υπηρεσιών των μεταναστριών θυμάτων σεξουαλικής εκμετάλλευσης στην Ελλάδα’, Κοινωνική Πολιτική, τεύχος 1, Απρίλιος 2013, σελ. 5.

⁷⁸ Eurogol, ό.π., σελ. 12.

⁷⁹ Ελ. Συμεωνίδου – Καστανίδου, ‘Εμπορία ανθρώπων: Ειδικά μέτρα αντιμετώπισης και προβλήματα εφαρμογής τους’, ΠοινΔικ2006, 234 επ..

Όσον αφορά την πλευρά της προσφοράς⁸⁰, ουσιώδεις παράγοντες συνιστούν οι οικονομικές και κοινωνικές διαφοροποιήσεις μιας υπό διαδικασία ανάπτυξης χώρας, οι διακρίσεις λόγω φύλου και εθνικότητας που δύνανται να αποκόψουν ευάλωτες ομάδες, ιδίως γυναίκες, από τα δικαιώματά τους στην εργασία και την εκπαίδευση, η οικονομική αδυναμία, η εμπορευματοποίηση του γυναικείου ιδίως σώματος, καθώς και εμπόλεμες καταστάσεις που δημιουργούν πρόσφυγες και εσωτερικά εκτοπισμένους. Επιπλέον, η ‘θηλυκοποίηση’ της μετανάστευσης, σε συνδυασμό με την ανεπαρκή πληροφόρηση για τα θέματα και τους κινδύνους της γυναικείας μετανάστευσης, είναι ένας παράγοντας που συντελεί στην προσφορά, τουλάχιστον όσον αφορά τις γυναίκες θύματα⁸¹.

Ανωτέρω⁸² έχουν ήδη αναλυθεί οι ευάλωτες ομάδες πληθυσμού, οι οποίες λόγω της αδυναμίας ή απροθυμίας των κρατών να τις προστατέψουν, λόγω της ακραίας ανισότητας των φύλων σε πολλά σημεία του πλανήτη, ή λόγω των κοινωνικών και θρησκευτικών προκαταλήψεων, είναι πολύ πιθανό να επανδρώσουν ως θύματα, τα δίκτυα της εμπορίας. Καθίσταται σαφές⁸³ ότι οι συστημικές κοινωνικές, πολιτιστικές και οικονομικές πολιτικές ή πρακτικές μπορούν να περιθωριοποιούν ή να διακρίνουν εναντίον ατόμων ή ομάδων επειδή είναι φτωχοί, πνευματικά ή σωματικά ανάπηροι, ή λόγω φύλου ή εθνικότητας. Τα άτομα ή οι ομάδες αυτές, μπορεί να μην έχουν πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας και νομικές υπηρεσίες λόγω της κατάστασής τους ή λόγω γλωσσικών εμποδίων, και κάποιιοι από αυτούς, όπως κοινότητες σε καταστάσεις κρίσεις, ή ανήλικα παιδιά, μπορεί να μην έχουν την ικανότητα να προστατέψουν τον εαυτό τους. Οι διακινητές εκμεταλλεύονται αυτά τα προβλήματα και τις ιδιαιτερότητες - ‘καραδοκούν’ για όσους δεν έχουν ασφάλεια και ευκαιρίες, τους εξαναγκάζουν ή τους εξαπατούν ώστε να αποκτήσουν τον έλεγχο τους οι ίδιοι, και στη συνέχεια κερδίζουν από την καταναγκαστική εκμετάλλευσή τους.

Περαιτέρω, όσον αφορά την πλευρά της προσφοράς, το φαινόμενο τροφοδοτείται από την - κατά πάγια πρακτική - παράνομη είσοδο μεταναστευτικών και προσφυγικών πληθυσμών στις χώρες υποδοχής, σε συνδυασμό με την άγνοια εκ μέρους τους της γλώσσας, την οικονομική δυσπραγία και τον κοινωνικό αποκλεισμό τους, τα οποία επίσης επιβαρύνουν

⁸⁰ Αθ. Συκιώτου, ‘Εμπορία ανθρώπων στα Βαλκάνια - θύμα, δράστης και κατασταλτικές στρατηγικές’, ό.π..

⁸¹ Παναγιαννοπούλου Μ., ό.π.

⁸² Σελ. 27 επ. της παρούσας.

⁸³ Trafficking in persons report, Department of State, 2016, ό.π., σελ. 8.

την ψυχολογική και συναισθηματική τους κατάσταση και τους οδηγούν στα δίκτυα της διακίνησης και εμπορίας τους.

Δεν πρέπει δε να παροραθεί ότι, η διαβίωση σε χώρες όπου επικρατούν συνθήκες οικονομικής εξαθλίωσης, επέρχονται φυσικές καταστροφές, εξελίσσονται εμπόλεμες καταστάσεις ή δημιουργείται οικονομική και πολιτική αστάθεια, οδηγεί αναπόφευκτα στην ανάγκη για μετανάστευση. Υπολογίστηκε⁸⁴ ότι το 2015, υπήρχαν 244 εκατομμύρια μεταναστών διεθνώς - μία αύξηση πλέον του 40% από το έτος 2000 που οι μετανάστες διεθνώς ήταν 173 εκατομμύρια, ενώ επιπλέον 740 εκατομμύρια άνθρωποι είναι εσωτερικοί μετανάστες, κινούμενοι στο εσωτερικό των χωρών τους⁸⁵.

Παράλληλα⁸⁶, 65,6 εκατομμύρια άνθρωποι εντός του 2016, έχουν υποχρεωτικά εκτοπιστεί λόγω συγκρούσεων. Ο αριθμός αυτός έχει αυξηθεί σημαντικά τις τελευταίες δύο δεκαετίες, καθώς το 1997, ο αντίστοιχος αριθμός ήταν 33,9 εκατομμύρια. Η τεράστια αυτή αύξηση, εστιάζεται ιδίως στα έτη από το 2012 έως το 2015 και οφείλεται στη σύρραξη στη Συρία, καθώς και σε άλλες συγκρούσεις στην περιοχή, όπως συγκρούσεις στο Ιράκ, στην Υεμένη και την υποσαχάρια Αφρική, συμπεριλαμβανομένων των χωρών του Μπουρούντι, της Δημοκρατίας της Κεντρικής Αφρικής, της Δημοκρατίας του Κονγκό, του Σουδάν και του Νότιου Σουδάν. Συνολικά εντός του 2016, εκτοπίστηκαν 10,3 εκατομμύρια άνθρωποι επιπλέον.

Όλα αυτά τα εκατομμύρια των ανθρώπων, που είτε φεύγουν οικειοθελώς από τη χώρα τους ή την περιοχή τους για να διεκδικήσουν καλύτερες συνθήκες διαβίωσης, είτε εκτοπίζονται υποχρεωτικά, είναι ιδιαίτερα ευάλωτοι στην εμπορία ανθρώπων - για το λόγο αυτό υπάρχει μία καθαρή σύνδεση μεταξύ της μετανάστευσης ως ευρύτερο φαινόμενο και της εμπορίας ανθρώπων⁸⁷. Η ελπίδα των μεταναστών και η απελπισία των προσφύγων, οι οποίοι προσπαθούν να φύγουν είτε από συγκρούσεις είτε από διώξεις, μπορούν να χρησιμοποιηθούν από τους διακινητές ώστε να τους εξαπατήσουν και να τους εξαναγκάσουν σε εκμετάλλευση. Μάλιστα, οι πρόσφυγες και οι εκτοπισμένοι μπορούν είτε να γίνουν

⁸⁴ United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, 2016, 'International Migration Report 2015: Highlights', σελ. 1, διαθέσιμο σε: http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2015_Highlights.pdf

⁸⁵ United Nations Development Programme, 2009, Human Development Report, 2009, 'Overcoming barriers: Human mobility and development', σελ. 21, διαθέσιμο σε: http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/269/hdr_2009_en_complete.pdf

⁸⁶ United Nations High Commissioner for Refugees, 2017, 'Global Trends. Forced Displacement in 2016', σελ. 2, διαθέσιμο σε: <http://www.unhcr.org/globaltrends2016/>

⁸⁷ UNODC, ό.π., σελ. 13.

θύματα εμπορίας στην προσπάθειά τους να αποφύγουν τα πεδία των συγκρούσεων, είτε να γίνουν αντικείμενα εκμετάλλευσης από οπλισμένες ομάδες, στις ίδιες τις περιοχές των συγκρούσεων. Βάσει άλλωστε, των εκτιμήσεων της ILO⁸⁸, το 44% όλων των θυμάτων καταναγκαστικής εργασίας, είχαν μεταναστεύσει είτε εντός, είτε εκτός των συνόρων της χώρας τους, πριν γίνουν θύματα καταναγκαστικής εργασίας, ενώ υπάρχει ευθεία συσχέτιση μεταξύ της ανάγκης να δανειστούν χρήματα για την αποπληρωμή των 'εξόδων στρατολόγησής' τους, και του κινδύνου να καταλήξουν στην καταναγκαστική εργασία. Σε κάθε περίπτωση, το αν θα βρεθούν ή όχι σε μία κατάσταση εμπορίας με σκοπό την εργασιακή τους εκμετάλλευση, σχετίζεται και με τη χώρα προορισμού, το νομικό καθεστώς των μεταναστών σε αυτήν, καθώς και την τυχόν εκπαίδευσή τους.

Περαιτέρω, η εμπορία ανθρώπων με σκοπό την υποχρεωτική τους εργασία σε τομείς όπως οι κατασκευές, η εξόρυξη, το ψάρεμα, η δασοκομία, η βιομηχανία και η οικιακή εργασία, είναι συνήθης, καθώς πρόκειται για τομείς που προσελκύουν εργάτες με χαμηλά ή καθόλου προσόντα, όπου η εργασία απαιτεί ελαστικότητα και οι εργασιακές συνθήκες είναι φτωχές⁸⁹.

Ταυτόχρονα, ανεξαρτήτως των διαφοροποιήσεων μεταξύ των κρατών και των οικονομικών συνθηκών, τα φτωχά νοικοκυριά έχουν πολύ μεγάλη δυσχέρεια να αντιμετωπίσουν μειώσεις στα εισοδήματά τους, ιδίως όταν αυτές τα ωθούν κάτω από το όριο της φτώχειας. Σε σχετική έρευνα του ILO⁹⁰, διαβλέπεται μία συσχέτιση μεταξύ της ευαλωτότητας των νοικοκυριών σε αιφνίδιες αλλαγές εισοδήματος, και της πιθανότητας της εξαναγκαστικής εργασίας: Σε μία τέτοια δύσκολη οικονομική κατάσταση, η οποία θα επιδεινωθεί μέσω ενός ξαφνικού εισοδηματικού 'σοκ', άντρες και γυναίκες χωρίς δίχτυ κοινωνικής προστασίας, έχουν την τάση να αποδέχονται οποιαδήποτε εργασία για τους ίδιους ή την οικογένειά τους, ακόμη και υπό συνθήκες εκμετάλλευσης, το οποίο οδηγεί σε μεγάλη εξάρτηση από πιστωτές ή στρατολογητές που θα εκμεταλλευτούν αυτήν την κατάσταση της ευαλωτότητας. Άλλωστε, οι μειονότητες και οι νέοι άνθρωποι ειδικά, τείνουν να βιώνουν τον αποκλεισμό από την αγορά εργασίας σε χώρες που βγαίνουν από

⁸⁸ 'Profits and poverty: the economics of forced labour', ILO, ό.π. σελ. 7.

⁸⁹ 'Profits and poverty: the economics of forced labour', ό.π., σελ. 5.

⁹⁰ ό.π..

συγκρούσεις, και να υποφέρουν από απομόνωση και αδυναμία ιδίως σε αγροτικές περιοχές και μικρές πόλεις⁹¹.

Τέλος, η έλλειψη μόρφωσης και ο αναλφαβητισμός, καθιστούν ευάλωτους τους πληθυσμούς στην καταναγκαστική εργασία, καθώς αφενός ελαχιστοποιούν τις ευκαιρίες για εργασία αυξάνοντας την ευαλωτότητα, αφετέρου ένας εργαζόμενος που μπορεί να διαβάσει και να κατανοήσει το συμβόλαιό του, μπορεί να εντοπίσει σε αυτό όρους εκμετάλλευσης και εξαναγκασμού. Άλλωστε, το φύλο συνιστά καθοριστικό παράγοντα για την ανάπτυξη των επιμέρους μορφών του φαινομένου: στην υποχρεωτική σεξουαλική εκμετάλλευση και στην οικιακή εργασία, η μεγάλη πλειοψηφία των θυμάτων είναι γυναίκες και ανήλικα κορίτσια. Αντίστροφα, σε άλλες οικονομικές δραστηριότητες, άντρες και ανήλικα αγόρια διατρέχουν μεγαλύτερο κίνδυνο για καταναγκαστική εργασία.

⁹¹ Omelaniuk I., 'Trafficking in human beings', 2005, UNITED NATIONS EXPERT GROUP MEETING ON INTERNATIONAL MIGRATION AND DEVELOPMENT, σελ. 4, διαθέσιμο σε: http://www.un.org/esa/population/meetings/ittmigdev2005/P15_I0melaniuk.pdf